

YOK HÜKMÜNDE

Hamza ZÜLFİKAR

Yok hükmünde sözü hukukta, uluslararası ilişkilerde geçen terimlerden biridir. *Yok hükmünde sayma* biçimiyle kullanılması gerekirken basında, siyaset ortamında daha çok *yok hükmünde* yaygın olarak geçiyor. Akla, mantığa, gerçeğe, insani değerlere, uluslararası anlayışa, temüllere, kanun maddesine dayanmayan, sakat, eksik her türlü karar, işlem *yok hükmünde* terimiyle nitelendiriliyor. Uluslararası ilişkilerde arada bir aleyhimize verilmiş kararlardan söz edilirken kararın reddedilmesi, tanınmaması *yük hükmünde* terimiyle adlandırıyor.

Yok hükmünde sözünde geçen *hüküm* için Cumhuriyet Dönemi'nde önerilen karşılık *yargı*'dır. Yürürlükte olan ve 1982 yılında kabul gören *Anayasa*'nın maddeleri arasında hem *yargı* hem de *hüküm* var. Hasan Eren hocamla bu *Anayasa*'nın sözlüğünü hazırlarken (*Anayasa Sözlüğü*, TDK, 1985) 50'den fazla maddede *hüküm*, 30 civarında madde ise *yargı* geçtiğini tespit etmiştik.

Bugün dilde bir yandan *yargı organları*, *yargısız infaz*, *yargılama* bir yandan da hüküm giymek, hüküm vermek “mahkûm” karşılığı *hükümlü* gibi terimler hukuk çevrelerinde kullanılıyor. Bu durum gösteriyor ki söz konusu kavram *hüküm* ve *yargı* olmak üzere iki terimle karşılanıyor. Terimlerin geçtiği yerlere baktığımızda bu durumun yeni çıkarılacak anayasa metninde de devam edeceği, *hükümlü*'nün *yargılı* olamayacağı anlaşılıyor. *Hüküm* teriminin hukukta geçen zarfı *hükmen*'dir. *Hükmen* spor terimleri arasına da girmiştir. Dolayısıyla *hükmen galip* yerine *yargılı olarak galip* demek artık mümkün olmayacak görünüyor. *Yok hükmünde* teriminde de *hüküm* değişmeyecektir. Ancak *yok hükmünde* sıfat olduğuna göre eş anlamlısı *hukuksuz*, ad biçimi *hukuksuzluk* olabilir.

Bir cümle değerinde olmakla birlikte *yok hükmünde* isimleşmiş bir terimdir. *Yok hükmünde* sözünün bu yapısıyla terim olup olamayacağını ileri sürenler olabilir. Tartışma, terimdeki *-i* iyelik ekiyle *-de* bulundurma ekinde kaynaklanır. Denebilir ki iyelik eki veya durum ekleri alan kelimelerle terim yapılamaz. İlke olarak bu tespit doğru olmakla birlikte bunun örneği yalnızca *yok hükmünde* terimiyle sınırlı değildir. Buna benzer dilde bir de *yok pahasına* sözü var. Sözlüklerde madde başı olarak yer alan ve bir kavramı karşılayan *yok pahasına* daha çok dilde zarf olarak *yok pahasına satılmış* veya *yok pahasına elden çıkarılmış* örneklerinde olduğu gibi kullanılır. Bu sözde de *-i* iyelik ekiyle *-a* durum eki bulunmaktadır. İlgi çekici yön ise Türkçenin esnek yapısını yansıtan *yok hükmünde*, *yok pahasına* örneklerinin durum eki alıp isimleştikleri hâlde zarf görevinde kullanılmalarıdır.

Yok hükmünde Türkçe Sözlük'e girmemiş. Bunun Osmanlı Türkçesinde karşılığı olan *keenlem-yekûn* da Osmanlı Türkçesinin bir terimi sayılıp sözlüğe alınmamış. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'e baktığımızda *yok hükmünde* bu sözlükte de yer almamış ama *keenlem-yekûn* terimine yer verilmiş ve bitişik olarak *keenlemyekûn* biçiminde yazılmış. Aslında bu söz daha önce Muallim Naci'nin *Lugat-i Nâcî* adlı sözlüğünde tespit edilmiştir. Yapılan açıklama şöyledir:

“Sanki olmadı, ehemmiyetsiz, hükümsüz mevkiinde irat olur.”

Kitaplığında Muallim Naci'nin eski harfli küçük boyda bir sözlüğü daha var. *Keenlem-yekûn* burada “Sanki olmadı, hükümden sakıt” biçiminde tanımlanmış. Burada geçen *hükümden sakıt* yani “hükümden düşmüş” açıklaması dikkat çekicidir. *Hükümden sakıt* tanımı *yok hükmünde* teriminin karşılığıdır.

Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türki* adlı eserinde ise *keenlem-yekûn* yok ama aynı anlamda *keenhehu* kelimesi var. Verilen karşılıklar ise şöyledir:

“Güya, sanki, sözde.”

Görüldüğü gibi kavramın adlandırılması yeni değil. Gerçektir ki *Kamus-ı Türki*'den, *Lugat-i Naci Sözlük*'ünden önce de bu Arapça kökenli *keenhehu* ve *keenlem-yekûn* tespit edilmiştir. Daha derinlemesine bir araştırmaya girmeden diyebiliriz ki, gerçeğe, uluslararası anlayışa, teamüllere, kanun maddesine dayanmayan, sakat, eksik her türlü karar ve işlem karşısında kullanılan *yok hükmünde* kavramı yıllarca kullanılagelmiş, adlandırılması zaman içinde farklı kelimelerle yapılmıştır.

Keennehu terimi kaynaklarda açıklanırken verilen karşılıklardan biri de *sözde* kelimesidir. Bu kelime de bulunma durum eki *-de* ile kurulmuş. *Soykırım* terimi söz konusu olduğunda *sözde* bir sıfat olarak kelimeye getirilir. *Sözde soykırım* kullanımında *sözde*'nin karşılığı “gerçek dışı” olmalı. *Sözde, Türkçe Sözlük*'e ve *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'e alınmış. Ancak *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te “gerçek dışı” biçiminde bir tanımı yok.

Keennehu kelimesinin bu arada aynı anlamda halk ağzında “güya, sözde” anlamlarıyla yaşadığını belirtelim: *Keennehu bana yardım ediyormuş* (Bitlis).

Elimde Faruk Sönmezoğlu, Y. Gökalp Yıldız, D. Ülke Arıboğan ve Beril Dedeoğlu tarafından yayımlanmış *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* var. Eserin adı sözlük olmakla birlikte maddelere bakıldığında ansiklopedik sözlük niteliğinde olduğu görülüyor. Birçok uluslararası terimin yanı sıra burada *yok hükümünde* terimine yer verilmemiş. Bu çalışmada *keenlem-yekûn* terimi de yok.

Terim sözlüğü hazırlamaya girişenler, önce Türk Dil Kurumunun koyduğu terim sözlüğü hazırlanırken uyulması gereken esaslara bakması ve bu esaslara uyması gerekir. Ayrıca terim sözlüğü için taramalar yaparak alanla ilgili terimlerin dışarıda kalmamasına çalışılmalıdır. Her terim madde başı yapıp genel nitelikleriyle tanımlanırken gönül ister ki terimin dildeki eski karşılıkları da verilsin veya biri diğerine gönderilsin.

Bu hususu belirttikten sonra konuya dönelim. Üzerinde durum eki bulunan, bu hâlleriyle sözlükte madde başı yapılan ve tanımlanan başka kelimeler de var. Bunlardan biri *yoktan* kelimesidir. Bu örnekte de *-tan* durum eki bulunmaktadır. *Türkçe Sözlük*'te *yoktan* Farsça kökenli *hiç* kelimesiyle birlikte *hiç yoktan* şeklinde alınmış. *Hiç yoktan* sözü de dilimizde zarf görevinde kullanılır.

Üzerinde durum eki bulunan ve bu yapıyla dilde bir kavramı karşılayan öteki örneklerden birkaçı şunlardır:

Yok yere, aslında, söz aramızda, hiçten, gerçekten, aniden, kökten, önceden, sonradan, mahsustan, yüzünden vb. Bunlar zarf görevinde kelimelerdir. Bunlardan *payda, yüzde* ad, *gözde* ise sıfattır. Görüldüğü gibi söz konusu durum ekleriyle kurulmuş örneklerin büyük bir bölümü zarf, diğerleri ad ve sıfattır. *Yok hükümünde* terimi de sıfattır. Durum ekleriyle kalıplaşmış olan bu kelimelerin birçoğu Türkçeleştirme çalışmaları sırasında dile gir-

miştir. *Yüzde* bunlardan biridir. Eski karşılığı *faiz*'dir. Bugün Azerbaycan Türkçesinde de *faiz* kullanımı devam ediyor. Eskiden *yüzde beş faiz* biçiminde kullanılırken Cumhuriyet Dönemi'nde doğrudan *yüzde* ile yetinilmiş ve *faiz* kelimesine gerek duyulmamış. Arapça kökenli olan *faiz* ise bir bankaya yatırılmış paranın getirisi, kârı olarak dilde korunmuştur.

Aynı yapıda dilde bir de *yüzünden* kelimesi var. *Yüzünden* zarfı *Senin yüzünden bu iş başıma geldi.* örnek cümlesinde olduğu gibi olumsuzluk bildiren ifadelerde kullanılması gerekirken bu kelime bugün olumlu ifadelerde kullanılıyor.

Durum ekiyle kurulmuş bir de *payda* kelimesine değinelim. *Payda* terimi de yenidir. Osmanlı Türkçesindeki karşılığı *mahreç*'tir. Bu matematik terimi de *-da* bulunma durum ekiyle kurulmuş. Ancak *pay* kelimesi köken olarak Türkçe değildir. "Hisse" anlamında Farsça bir kelimedir. *Paylaşmak*, biçiminde fiili de türetilmiştir. Talât Tuncer, *Matematik Sözlüğü* (1995) adlı eserinde *payda* kelimesini şöyle tanımlamış:

"Bir bayağı kesirde birimin (bütünün) kaç çeşit parçaya bölündüğünü gösteren ve kesir çizgisinin altına konan sayı."

Yok hükmünde başlığıyla ele aldığımız terimlerin yanında, yakın anlamli bir de Arapça kökenli *butlan* terimi var. Bu terim *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmış:

1. Batıl olma durumu 2. Geçersizlik, hükümsüzlük 3. Yanlışlık, haksızlık.

Bu kelime için Muallim Naci'nin sözlüğünde verdiği tanım ise şudur:

"Zatında sebat ve hakikat olmayan şey, boş şey."

Bir terimi tanımlanmasında nereden nereye gelindiğini göstermesi bakımından bu tanımı ilgi çekici buldum.

M. Naci, Bu açıklamasına bir zamanlar atasözü gibi kullanılan şu beyit de eklemiştir:

Bâtil hemîşe bâtil u bîhûdedir velî

Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr ide¹

1 *velî* ancak *velakin* demek, *amma velakin* biçiminde de kullanılır.

Hemîşe her zaman, daima.

suret-i hakdan zuhur etmek Asıl aranan nitelik kişinin haktan, doğrudan gerçekten yana olmasıdır. Bugünün sözlüklerinde "kendisini doğruluktan, haktan yana gösterme" anlamında *sureti haktan görünmek* biçiminde yer alır.

Butlan, bugünde kullanımda olan bu terimdir. Bir hukuki işlemin hüküm hâlini alması için uyulması gereken birtakım temel ölçütler var. Eğer bu ölçütlerden biri yerine getirilmemişse, atlanmışsa hüküm butlan yani sakat, bozuk doğmuş oluyor. *Butlan* teriminin *nispi butlan*, *mutlak butlan* biçiminde iki yan terimi daha var.

Kısaca ne demek olduğunu özetlediğim Arapça kökenli *butlan* kelimesiyle kökteş olan *batıl*, *battal* kelimeleri bugün de kullanımdadır. “Büyük boy, genişçe elbise, çamaşır” *battal boy* olarak nitelendirilir. *Battal* ayrıca “işsiz, güçsüz veya işe yaramaz” anlamlarına da gelir. “Gerçek olmayan, geçersiz, temelsiz” demek olan *batıl* kelimesinin zıt anlamı *hak*’tır.

Türkiye Cumhuriyeti’ni kuranlar, millet olma yolunda dili temel almış, *yanıt* gibi birçok Türkçe kelimeyi, terimi yeniden canlandırmış, bu arada Türkçe kelime köklerinden ve eklerinden yararlanarak *sıradağlar* (silsile-i cibal) örneğinde olduğu gibi Osmanlı Türkçesinden yüzlerce terimi Türkçeye aktarmışlardır. Bunlarla yetinmeyip *balans denge*, *murakabe denetleme* örneklerinde görüldüğü gibi Batı ve Doğu dillerinden binlerce kelimeyi Türkçe olarak karşılamışlardır. Bununla birlikte şimdi ortaya çıkan manzara *reaksiyon tepki*, *mutabakat uzlaşma*, *yasa kanun* örneklerinde olduğu gibi bir kavram farklı kelimelerle karşılanır oldu. Bu tabloyu Batı kökenli kelime ve terimler yönünde değiştirmek isteyenler, bu eğilimde bilinçli veya bilinçsiz hareket edenler ise çabalarını sürdürmektedir.